

Tretia kultúra

Mladý okuliarnatý muž so zaokrúhlenou tvárou, dokonalým účesom, a s titulom „sociológ“ pohotovo odpovedá na otázky redaktorky týkajúce sa práve skončených volieb. Chrlí slová do gramaticky dokonalých viet a obdivuhodne plynulo sa vyjadruje k príčinám úspechu jednej, či neúspechu druhej strany. Ten istý muž takmer paralelne na inom televíznom programe, tentoraz s titulom „politický analytik“ zasvätené komentuje príčiny rozhodnutia voličov. O pár minút neskôr v rozhlase, tentokrát ako „odborník na verejné otázky“, rozsiahlo popisuje sociálne korene súčasnej politickej situácie na Slovensku. Tá elegancia, tituly, plynulosť vo vyjadrovaní vyvolávajú dojem, že onen muž vypúšťa do éteru myšlienkové perly, ktoré aj náročnému divákovi pomôžu pochopiť nepochopiteľné rozhodovanie jeho spoluobčanov. Už povrchné zamyslenie nad obsahom mladíkových rečí však odhalí, že namiesto perál vypúšťa permutáciu floskúl, naučených fráz a prvoplánových bezduchostí. Namiesto sociológa, politického analytika a odborníka na verejné otázky sa nám prihovára dokonale oblečený táraj.

Iste, sociológia nie je triviálna disciplína a nie je možné očakávať, že médiá budú mať ambície svojich divákov zásobovať zložitou odbornou terminológiou a špecializovanými analýzami. To by však nemalo automaticky znamenať, že mediálnymi hviezdami by mali byť polovzdelační len preto, že majú prirodzený talent súvisle vyplniť časový priestor pre odpoveď vatou bez informačnej hodnoty (pozorným čitateľom určite neunikli skvelé analýzy tohto fenoménu, ktoré sa v poslednom čase objavili v slovenskej tlači). Malo by to skôr viesť k selekcii populácie ľudí, ktorí vedia obecnstvu povedať originálne, druhoplánové, neintuitívne interpretácie zrozumiteľnou formou bez toho, aby sa ich kolegovia z odboru museli červenať. Do istej miery paradoxne sú na tom biologické vedné disciplíny* o niečo lepšie ako sociológia. Verejnosť nie je v tejto oblasti vystavená riziku ohlupovania v dôsledku toho, že k biologickým témam sa u nás verejne nevyjadruje takmer nikto. Ak pravda nepočítam hysterické a ideologicky podfarbené diskusie okolo geneticky modifikovaných organizmov (GMO) a klonovania, ktoré majú za následok všeobecne rozšírený názor, že gény majú len GMO a klonovanie je diabolská metóda pre produkciu monštier, ktoré raz ovládnu planétu.

Pritom v západnom svete sa v posledných desaťročiach etablovala pomerne veľká populácia ľudí, ktorých John Brockman zaraďuje do tzv. Tretej kultúry (*The Third Culture*, Simon & Schuster, 1995). Brockman označovaný za „...kultúrneho impresária...zaoberajúceho sa avantgardou umenia, vedy, kníh, softvéru a Internetu“ (ten istý John Brockman, ktorý je hlavným editorom edície Majstri vied) vo svojej knihe predstavuje skupinu vedcov, ktorí tvoria most medzi dvomi kultúrami C.P. Snowa. Ten koncom 50-tych rokov 20. storočia v publikovanej prednáške *The Two Cultures* (v reedícii ju v roku 1993 vydal Cambridge University Press) zdôvodnil, prečo literáti a vedci nedokážu spolu komunikovať a spoločne sa stavať k súčasným problémom sveta; používajú iný jazyk, iný spôsob argumentácie, jednoducho predstavujú dve navzájom vzdialené kultúry. Za posledných 50 rokov sa situácia dramaticky zmenila: prírodovedci sa stretávajú s kultúrnymi vedcami, filozofmi a literátmi a spoločne diskutujú v prítomnosti novinárov. Tak ako začiatkom tohto roka v Janove na konferencii Moderná biológia a vyhliadky ľudstva, ktorej príspevky vyšli knižne v troch simultánných prekladoch (v anglickej verzii má názov *Modern Biology and Visions of Humanity*, Paul

& Co. Publishing Consortium, 2004; pre detailný popis celej iniciatívy vid' Ladislav Kováč: Nookracia, biológovia hovoria do politiky, Slovo 30/2004, str. 13-14). Objavila sa pomerne početná skupina ľudí, ktorí dokážu kompetentne a zrozumiteľnou formou sprostredkovať komplikované myšlienky pochádzajúce z rôznych vedeckých oblastí. Pritom nie sú len komentátormi. Okrem syntézy poznatkov neraz dokážu vygenerovať nové interpretácie a hypotézy, ktoré výrazne ovplyvňujú nielen laických čitateľov, ale aj príslušnú vedeckú oblasť. Brockman neostal len pri svojej knihe. Na internetovej stránke www.edge.org organizuje diskusie medzi vedcami na atraktívne (*cutting edge*) témy, pričom výmeny názorov bývajú často veľmi ostré a vzrušujúce.

Typickým predstaviteľom Tretej kultúry je britský zoológ Richard Dawkins: vo svojom *The Selfish Gene* (Sobecký gen, Mladá fronta, 1998) „zosyntetizoval“ práce svojich kolegov Georga Williama, Williama Hamiltona, Johna Maynarda-Smitha a Roberta Triversa do koncepcie, ktorá po rokoch pomerne neutrálneho vzťahu nielen opätovne pritiahla publikum k darwinovskej evolučnej biológii, ale výrazne ovplyvnila samotných biológov a vyprovokovala mnohé odborné (a často vášnivé) diskusie. Dawkinsova kniha sa tak stala bestsellerom nie len v klasickom (počet predaných výtlačkov), ale aj v prenesenom (počet jej citácií v odbornej literatúre) slova zmysle. Podobným prípadom je aj Steven Pinker, ktorého kniha *Words and Rules* (Slová a pravidlá) vyšla nedávno aj v šikovnom preklade Viktora Krupu. Vo svojej knižnej prvotine *The Language Instinct* Pinker geniálnym spôsobom prerozprával Noama Chomského, ktorého odborné texty sú často nezrozumiteľné aj jeho kolegom-lingvistom. Pinker sa stal celebritou; komerčnou i odbornou. Laici jeho knihy hltajú a kolegovia ho nezatracujú, čo je pre popularizátora vedy celkom dobrá vizitka.

Dawkins a Pinker sú zvlášť vhodnými príkladmi príslušníkov Brockmanovej Tretej kultúry. Sami nie sú elitou primárneho vedeckého výskumu. Neobohacujú vedu o zásadné nové objavy. Byť špičkovým experimentátorom príslušník Tretej kultúry síce môže byť (príklady z oblasti biológie predstavujú Antonio Damasio, Oliver Sacks, Jared Diamond, Stuart Kauffman, Edward Wilson, Lewis Wolpert, Ernst Mayr, či nedávno zosnulý Francis Crick), nie je to však podmienkou. Obrovská súťaživosť v súčasnej vede, ktorá núti vedcov permanentne produkovať výsledky, aby mali šance získať nemalé financie nevyhnutné na produkciu ďalších výsledkov, znemožňuje mnohým z nich prezentovať svoje myšlienky verejnosti vo forme popularizačných monografií. Ako píše vývojový biológ Jonathan M.W. Slack vo svojej milej knižke *Egg and Ego* (O vejciach a vďecích, Paseka 2001), knižné formy publikácie nie sú vo vedeckých kruhoch veľmi cenené; nepodliehajú totiž prísnemu „peer review“, t.j. posudzovaniu kvality dát a ich interpretácie významnými kolegami z odboru, ktorí pomáhajú časopisom čoraz nekompromisejšie filtrovať príspevky a tak frustrovať ich autorov (Slackova knižka je dokonalým popisom tortúr, ktoré dnes musia prírodovedci pri sebezprezentácii prekonávať. Americký chemik Carl Djerassi napísal na túto tému pôsobivú novelu *Cantor's Dilemma*, ktorá vyšla v roku 1989 vo vydavateľstve Penguin Books). A tak sa uvoľňuje miesto pre ľudí ako Dawkins a Pinker, ktorí síce neprodukujú originálne dáta, ale využívajú rozsiahly priestor, ktorý im poskytuje knižný vydavateľ, na ich originálnu syntézu a interpretáciu. Dawkins, Pinker a spolu s nimi Matt Ridley, Stephen J. Gould, či George C. Williams sú príkladmi biológov patriacich do tejto kategórie. Autor dvoch relatívne čitateľných bestsellerov *Nonzero, the logic of human destiny* (Víc než nic,

logika lidského rodu, Lidové noviny, 2002) a *The Moral Animal* (Morální zvíře, Lidové noviny, 2002) Robert Wright dokonca ani nemá formálne biologické vzdelanie.

Ďalšou zdanlivou zákonitosťou súvisiacou s príslušníkmi Tretej kultúry je pozorovanie, že ich prvá kniha je zvyčajne aj vrcholom ich tvorby. Žiadna z Dawkinsových kníh po Sebeckom géne nerozprúdila toľko diskusií; všetky boli skôr rozvinutím pôvodnej myšlienky. Pinkerov *How the Mind Works* a *The Blank Slate* sú síce napísané rovnako bravúrne ako jeho debut *The Language Instinct*, ale obsahovo sú o poznanie redšie. Williamsove *Sex and Evolution* a *The Pony Fish Glow* (Plán a účel v prírode, Kalligram, 2002) prinášajú síce zopár zaujímavých myšlienok, ale zďaleka nedosahuje úroveň jeho „vlajkovej“ knihy *Adaptation and Natural Selection* y roku 1966. Najnovšia Damasiova kniha *Looking for Spinoza, Joy, Sorrow, and the Feeling Brain* napriek rozsiahlej reklamnej kampani a pozitívnym recenziám sa nepriblížila originalite jeho - Descartovho omylu (*Descartes' Error*). Hoci existujú aj výnimky (Ridleyho *Nature via Nurture*, ktorá v reedícii vyšla pod titulom *Agile gene* je rovnako zaujímavá, ako *The Red Queen*, či *Origin of Virtue*), akoby sa naplňal osud slovenských autorov vyzozorovaný Alexandrom Matuškom a demonštrovaný na príklade Mila Urbana: v Živom biči vystrieľal väčšinu svojho potenciálu; následne sa však „...dal ukolísať hlúpu kritikou...“ (viď A. Matuška (2004), Rozhnevaný kritik, Q111, str. 55-58).

Poslednou charakteristikou je už v úvode spomínaná mediálna príťažlivosť. Atraktívna musí pravdaže téma, ktorej sa autor venuje. Pôvod a fungovanie vesmíru, význam sexu, jazyka, vedomia, sociálnych interakcií sú vždy zárukou záujmu publika. Okrem toho však často záleží aj od atraktivity samotných autorov. Dawkins, Pinker a Ridley sú herecké typy využívajúce čaro svojich osobností. Fyzik Stephen Hawking za obrovskú popularitu vďačí pravdaže najmä svojej genialite; určite však získal mediálne body aj za svoje osobné nešťastie. Mediálna atraktivita je však len jedným z mnohých atribútov, zabezpečujúcich kvalifikáciu do ligy Johna Brockmana. Mladý muž z úvodu tak preto ostáva mediálne atraktívnym a verbálne zdatným...diletantom.

Lubomír Tomáška

Príklady kníh napísaných „príslušníkmi Tretej kultúry“, ktoré vyšli v preklade počas roku 2004:*

Damasio, Antonio (2004). Hledání Spinozy. Radost, strast a citový mozek. Dybbuk, Praha (*Looking for Spinoza, Joy, Sorrow, and the Feeling Brain*, Harcourt, Inc., 2003).

Dennett, Daniel C. (2004). Druhy myslí. Academia, Praha (vyšlo aj v roku 1997 vo vydavateľstve Archa; *Kinds of Minds. Toward an Understanding of Consciousness*, Basic Books 1996; viď recenziu P. Rybára v septembrovom K & S)

Diamond, Jared (2004). Proč máme rádi sex? Evoluce lidské sexuality. Academia, Praha (vyšlo aj v roku 1999 vo vydavateľstve Archa; *Why Sex Is Fun? The Evolution of Human Sexuality*, Basic Books, 1997)

Kauffman, Stuart (2004). Čtvrtý zákon. Cesty k obecné biologii. Ladislav Horáček – Paseka, Praha a Litomyšl (*Investigations*, Oxford University Press, 2000)

Sykes, Bryan (2004). Sedm dcer Eviných. Ladislav Horáček – Paseka, Praha a Litomyšl (*The Seven Daughters of Eve*, Bantam Press, 2001).

*vzhľadom k zameraniu autora je príspevok limitovaný na oblasť biológie

Ľubomír Tomáška – biológ, vedúci Katedry genetiky Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského. Spolu s Jozefom Nosekom vedie Spoločné laboratórium Katedier biochémie a genetiky, zaoberajúce sa rôznymi aspektami genetiky kvasiniek.

Knihy a spoločnosť **1**, č.3., str. 2